

آیین پر شکوه نخل گردانی

بهناز عسکری

این پژوهشگر که در حال حاضر مسئولیت شورای هیأت‌های مذهبی یزد را دارد می‌افزاید: عزاداری توأم با نخل‌برداری در روز عاشورا رسمی است کاملاً ایرانی که در بیشتر شهرها و روستاهای استان یزد مرسوم بوده و در سال‌های اخیر به بعضی از نقاط دیگر نیز برده شده است. بعضی بر این باورند که نخل‌برداری، نماد زنده نگاه داشتن فرهنگ جاودانگی و شجاعت است که تاریخچه آن به پیش از اسلام برمی‌گردد. براساس آنچه در کتاب آیین اختیار، نوشته کورش نیکنام آمده است ایرانیان قبل از اسلام آیین سوگ سیاوش را هر ساله بر پا می‌کردند، تخت پادشاهی سیاوش را به دوش می‌کشیدند و با ساز و دهل، علم و نمادهای ایرانی آن را همراهی می‌کردند، اما پس از اسلام اجازه برپایی سوگ سیاوش از آن‌ها گرفته شد، پس به دنبال جایگزینی برای سیاوش بودند و با امام حسین(ع) مواجه شدند که در راه رسیدن به هدفش از جان گذشت، وی با بیان این که ایرانیان چون به اشخاص بزرگ «شاه» می‌گفتند، امام حسین(ع) را «شاه کربلا» نامیدند و تخت شاهی را سزاوار او دانستند، می‌گوید: نویسنده کتاب آیین اختیار بر این باور است که به دوش کشیدن نخل در عزاداری امام حسین(ع) در شهرهای مرکزی ایران، برگرفته از همان تخت سیاوش است.

قدیمی‌ترین نخل یزد

پژوهشگر فرهنگ عامه می‌گوید: با باز شدن فضا و علنی شدن عزاداری حسینی، مردمان یزد به پاس قیام همیشه جاوید امام حسین(ع) نخل را به‌عنوان نمادی برای جاودانگی ایثار و مجاهدت ساخته و آن را در روز عاشورا به دوش می‌کشند. این مراسم که معمولاً عصر عاشورا صورت می‌گیرد نمادی است از وحدت، همدلی و تعاون و همکاری که شعور و شور حسینی در آن تبلور می‌یابد. رضائی ادامه می‌دهد: قدیمی‌ترین نخل یزد مربوط به حسینیه امیر قچماقی و شاه طهماسب صفوی می‌باشد که مردم از آن با نام میدان شاه یاد می‌کنند و امروزه به چهارراه بعثت شهرت یافته است. نخل میدان شاه از بزرگ‌ترین نخل‌های قدیمی است و بخش عمده هزینه ساخت آن را خدارحم هرمان، رئیس انجمن ناصری یزد که مسلک زرتشتی داشته پرداخت کرده است و این نشان از آن دارد که زرتشتیان نیز همراه با مسلمانان در این زمینه فعالیت داشته و در مراسم آیینی نظیر نخل‌برداری شرکت می‌کرده‌اند. نخل حسینیه شاه طهماسب یا میدان شاه توسط مشیرالممالک به حسینیه هدیه داده می‌شود که شوربختانه چندین سال است به خاطر ساخت میدان، نبود شرایط لازم و همچنین فرسودگی از آن برای نخل گردانی استفاده نمی‌شود.

در سال‌های اخیر، مردم از همه‌جای ایران و حتی از کشورهای دیگر برای دیدن این مراسم در مناسبت‌های مختلف خصوصاً روز عاشورا به یزد می‌آیند. این آیین از حسینیه‌ها فراتر رفته و حتی در روضه‌خوانی‌های خانگی هم به صورت ماکت یا المان، زینت‌بخش مجالس سیدالشهدا(ع) است. همچنین نخل‌های کوچکی به نشانه عشق به امام حسین(ع) در بعضی منازل و دفاتر کار مسئولان یزدی دیده می‌شود. نکته حائز اهمیت این که ساخت نخل‌های کوچک تزئینی یکی از فعالیت‌های واحد درسی کار و فناوری (مشبک‌کاری) در مدارس است و دانش‌آموزان علاقه‌مند، آن‌ها را ساخته و به عنوان یادگاری نگه می‌دارند.

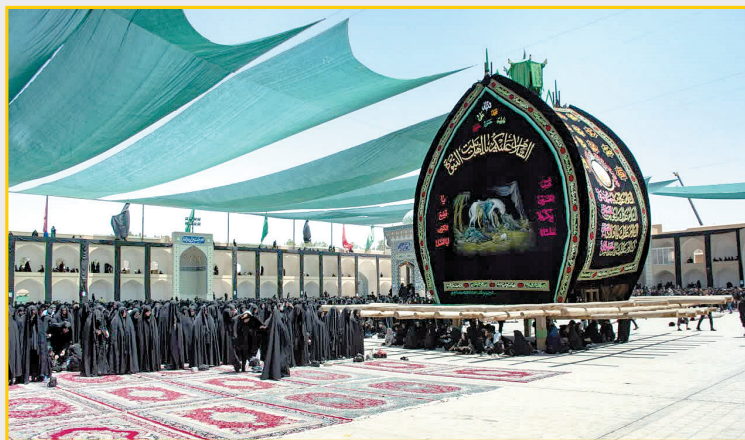
رضائی تأکید می‌کند: این سمبل و نشان ویژه یزد است. اگرچه چندسالی است که در استان‌های دیگر هم از این آیین استفاده می‌شود اما میراثی است از پیشینیان یزدی. آیین نخل گردانی، علاوه بر شهرت و جذابیت خود، نمایانگر ارتباط نزدیک مردم با میراث فرهنگی و معنوی ایران است. این مراسم، همچنین به عنوان یکی از آیین‌های مهم و جذاب که تعبیری از عشق و ارادت به امام حسین(ع) است، احساسات و ارزش‌های ناب انسانی را در دل هر آزاده‌ای بیدار می‌کند.

با اشاره راهبر که جلوی نخل می‌ایستد و هدایت کاروان را بر عهده دارد، همگی یک‌صد حسین‌گویان، نخل را از زمین بلند می‌کنند و معمولاً سه بار به نیت امام سوم یا به نشانه این که سه شبانه‌روز بدن امام حسین(ع) برهنه روی زمین مانده است، گرداگرد حسینیه می‌چرخانند و در آخر بر جای خود قرار می‌دهند. در دهه‌های ۲۰ تا ۳۰ قرن چهاردهم هجری شمسی، حسین ملاحقر، داماد حاج ابوالقاسم حاج رضا، راهبر نخل حسین‌آباد در حسینیه حسن‌آباد بود. با به حرکت درآمدن نخل، شیفتگان حسینی همگی با احترام می‌ایستند و با ذبح ده‌ها رأس گاو و گوسفند به ادای نذر یا قربانی می‌پردازند.

او می‌افزاید: این رسم عزاداری و احترام متقابل سال‌هاست که به صورت سنتی حسنه درآمد و همچنان رایج است. زنده نگاه داشتن این سنت دیرین آن قدر اهمیت دارد که مردمان اهل دو محل به هرکجا که مهاجرت کرده باشند بر خود لازم می‌دانند در روز عاشورا در محل آبا و اجدادی خود گرد هم آیند. نکته حایز اهمیت این که زرتشتیان محل نیز مثل مسلمانان در آیین عزاداری محرم و نخل‌برداری شرکت می‌کردند.

داستان زن زرتشتی

حبیب‌الله رضائی می‌گوید: آقامنیر فانیان نقل کرد در یکی از سال‌های دهه ۴۰ هنگام نخل‌برداری در گوشه حسینیه بلوایی برپا شد، گفتند زنی زرتشتی از بالای حسینیه پایین افتاده! براساس آنچه از گفته او برمی‌آید با حضور این زن در غرفه بالای حسینیه، زنان به احترامش راه باز می‌کنند تا جلو بنشینند. با بلند شدن نخل از زمین و طنین صدای حسین حسین جماعت نخل‌بردار همه از جا بلند می‌شوند.

در این حال با فشار و هجوم زنان برای دیدن مراسم، زن زرتشتی به پایین سقوط می‌کند، اما آنچه مایه تعجب همگان می‌شود این است که در پی این سقوط او بدون هیچ خدشه‌ای سالم و سرحال ایستاده و لباس خود را مرتب می‌کند. وقتی از او می‌پرسند چه شد می‌گوید نمی‌دانم، همین که لغزیدم حس کردم یکی مرا گرفت و روی زمین گذاشت.

نخل گردانی، مراسمی رایج در برخی مناطق ایران است، به معنای تشییع نمادین پیکر امام حسین(ع) در روز عاشورا که در آن اتاقکی شبیه به تابوت، توسط جمعیت سیاه‌پوش در میان خیل عظیمی از عزاداران حمل می‌شود. این آیین، با شکوه و زیبایی خاص خود، جزئی از فرهنگ و باور مردم ایران، به ویژه در شهر یزد به شمار می‌آید. نخل گردانی در فهرست آثار معنوی سازمان میراث فرهنگی ثبت شده و جایگاه ویژه‌ای در قلب مردم این سرزمین دارد و نشان‌دهنده عمق و ارزش فرهنگی و معنوی ایرانیان است.

نخل بندی

حبیب‌الله رضائی، پژوهشگر فرهنگ عامه و نویسنده کتاب در گفتگو با خبرنگار اطلاعات می‌گوید: نخل نمادی است به شکل سرو که با هنرمندی نجاری چیره‌دست ساخته می‌شود، زیرا عمده مصالح به کاررفته در آن از جنس چوب است. با نزدیک شدن ماه محرم، نخل را با آینه، علم‌های زیبا و پارچه‌های مشکی مزین به گلدوزی و اشعار محتشم کاشانی که هر کدام در جایگاه خود فلسفه‌ای دارد، تزئین می‌کنند. کار تزئین را «نخل‌بند» انجام می‌دهد و معمولاً این تزئین‌ها تا پایان اربعین حسینی، زینت‌بخش آن است. بعضی براین باورند که نخل نشان از مُحَفَّه یا تابوت امام حسین(ع) است. سیاه‌پوش کردن نخل را به عنوان پارچه مشکی روی پیکر، علم‌ها و بیرق افراشته را علمدار حسین و شکل سرو را نشان قامت ایستاده امام حسین(ع) و حضرت علی‌اکبر(ع) می‌دانند و آینه‌ها نشان تالو نور از پیکر امام حسین(ع) است. مسئول شورای هیأت‌های مذهبی یزد با اشاره به واژه نخل بند و راهبر می‌گوید: مسئولیت نخل‌بند مشخص است، او قبل از دهه محرم با ابزار و وسایل لازم و به کمک دیگران هر آنچه برای تزئین نخل لازم است مهیا و با آن نخل را تزئین می‌کند. پارچه‌ها، تزئینات پرچم، شمشیرها، آینه‌ها و سپر هر کدام فلسفه خاصی دارد که در آیین استفاده می‌شود. راهبر نیز فردی است که در بالای نخل می‌ایستد. او تجربه کامل دارد و با حرکت دست‌ها حرکت نخل را هدایت می‌کند. سنج‌زن، مؤذن و چاوش‌خوان و گنده‌کش و حرکت‌دهندگان نخل همه با هم یک سیستم هستند که خروجی آن عزاداری منسجم است. از این مراسم در روز عاشورا و مناسبت‌های دیگر نظیر سیزدهم محرم استفاده می‌شود.

نخل برداری، زمینه وحدت

نخل‌های قدیمی بیشتر توسط محلات قدیمی‌تر به آبادی‌های نوین‌پدید هدیه شده است که زمینه‌ای برای وحدت و همدلی بین دو محل به شمار می‌رود. به این سبب در روز عاشورا جماعتی در قالب دسته عزاداری از محله قدیمی‌تر اعم از زن و مرد، پیر و جوان، کوچک و بزرگ برای مراسم نخل‌برداری عازم روستای مجاور می‌شوند. رضائی با بیان این که ساکنان محل نیز به رسم احترام و مهمان‌نوازی به پیشواز آنان می‌آیند، می‌گوید: بعد از عزاداری هیأت مهمان در پای نخل، همه از میزبان و مهمان، به عزاداری می‌پردازند و با هم اقدام به نخل‌برداری می‌کنند. در این ازدحام جمعیت، افرادی که توانایی لازم برای حمل نخل را دارند با آرایش خاص زیر نخل می‌روند.